

NA DE OORLOG

“IK DACHT:
IK LAAT MIJN
TOEKOMST
NIET VERPESTEN”

*Ze waren nog jong toen de Tweede Wereldoorlog eindigde.
Maar wat Maud, Gerrie en Jochbeth tijdens de oorlog overkwam,
had grote invloed op de rest van hun leven.*

Interviews BRAM DE GRAAF

Vader en moeder Hedeman na de oorlog. "Mijn ouders waren sterk, daarom heb ik er geen trauma aan overgehouden."

De zusjes eind jaren 30 in de tuin in de Haagse Thorbeckelaan.

Maud, 1947. "De fotograaf zette deze foto ongevraagd in zijn etalage in de Laan van Meerdervoort. Daar was ik kwaad om."

< Najaar 1947, terug in Nederland. "Ik liet mijn haar groeien, daar was mijn moeder niet enthousiast over."

^ Den Haag, eind 1945. "Ik was zo blij dat ik weer naar mijn eigen school mocht."

In haar fotoboek staan verschillende foto's uit Zwitserland. "Ik werd naar een internaat in de bergen gestuurd. Een fijne tijd, ik was vrij!"

Haar klas op het internaat in Caux, Zwitserland.

Maud in Den Haag, eind jaren 30. "We hadden het luxe."

Maud nu.

Einde voorjaar 1945 in Zwitserland, wachtend op de terugkeer naar Nederland.

"Ik voelde *totaal geen medelijden* toen we door het verwoeste Duitsland reden"

Zo'n vijftienduizend Nederlandse joden overleefden hun gevangenschap in de Duitse vernietigingskampen. Maud Hedeman (86) keerde als tienjarig meisje terug uit Theresienstadt.

'Anders' had ze zich voor de oorlog nooit gevoeld, zegt Maud: "We deden niets aan het Joodse geloof. En toen opeens, in april 1942, moest ik die vreselijke ster op mijn kleding dragen en mocht ik niet meer naar de Montessorischool in Den Haag waar ik het zo naar mijn zin had." Ze doken als gezin – ouders en drie dochters van 11, 8 en 5 – op verschillende adressen onder, maar omdat ze elkaar te erg misten, bleek dat geen oplossing. Haar vader regelde vervalste dooppapieren van de protestantse kerk; 'gedoopte' Joden werden namelijk anders behandeld dan 'gewone' Joden. Toch werden ze in oktober 1942 opgepakt en naar het doorgangskamp Westerbork gestuurd. Ze zaten er als 'gedoopten' wel in een aparte barak, en hun namen kwamen om die reden niet op de deportatielijsten terecht. "Ik heb daar altijd angst gevoeld, want ik was me heel bewust van de situatie. Mijn vader zat bij de Ordedienst van het kamp en moest elke dinsdag helpen als de treinen vertrokken naar werkkampen in het oosten. Eerst alleen de gezonde mensen, daarna ook zieken en ouderen. Hij moet hebben geweten dat het niet klopte. Hij moest ook zijn eigen vader op de trein zetten, en de vijf zusjes van mijn moeder met hun gezinnen. We hoorden daarna niets meer van hen."

Naar Zwitserland

Begin september 1944 werd Westerbork ontruimd, omdat de bevrijders dichterbij kwamen. De gedoopte joden werden naar Theresienstadt in Tsjechoslowakije gebracht. "De treinreis was lang en koud. Het was geen vernietigingskamp, maar we leden er veel honger en kou." Na vijf maanden wist haar vader hen bij een groep te krijgen die naar Zwitserland mocht. "In de trein werden we overladen met eten, bedoeld om de Zwitsers de indruk te geven dat we goed gevoed waren." Ook in Zwitserland waren ze geïnterneerd, maar omdat de angst weg was, voelde ze zich er vrij. Ze kon er zelfs weer naar school. Hoewel Nederland een paar maanden later werd bevrijd, mochten ze pas in augustus 1945 terugkeren naar Den Haag. Met de trein reden ze door gebombardeerde Duitse steden. "Ik voelde totaal geen medelijden." Het luxe huurappartement in de Haagse

Thorbeckelaan, waar ze voor hun deportatie hadden gewoond, bleek inmiddels toegewezen aan andere mensen. Haar vader, die een florerende vleeshandel had gehad, moest helemaal opnieuw beginnen. "Daar was niet iedereen in het slachthuis blij mee. Ze waren bang voor concurrentie en lieten hem dat goed merken." Ondanks dat inmiddels bekend was wat er in de vernietigingskampen had plaatsgevonden, was er nog altijd veel antisemitisme. "Op straat werd ik uitgescholden voor 'rot-jodin'. Ik liet het gelaten over me heen komen." Bij toeval kregen ze een bovenwoning toegewezen op de Thorbeckelaan. "Mijn vader had voor onze

"ONS TAPIJT LAG BIJ DE BUREN IN DE HAL, WE KREGEN HET NIET TERUG"

arrestatie wat spullen bij burens in veiligheid gebracht en ging ze ophalen. Bij een van hen lag ons tapijt in de entree. Hij kreeg het niet terug. 'Dat hebben we zelf aangeschaft', beweerden ze."

Een grote leerachterstand

Ze hadden het overleefd en het besef groeide dat ze veel geluk hadden gehad. "Mijn moeder ging vrijwel dagelijks naar het Rode Kruis voor nieuws over haar zussen. Daar hingen lange lijsten met omgekomenen. Maar ze hield hoop, want er keerden ook mensen terug. Tot hun namen op een lijst stonden. Allemaal vergast in Sobibor..." Het verdriet was enorm. "Maar je gaat verder. Mijn moeder sprak vaak over hen, zodat ze bleven voortleven in onze gedachten." Voor Maud was het belangrijk dat ze weer gewoon naar school kon. "Ze vingen me fantastisch op. Ik had een grote leerachterstand, maar mijn docente Frans kwam eerder om me bij te spijkeren. Er waren ook goede mensen. Ik dacht maar één ding: ik laat mijn toekomst niet verpesten door wat ik heb meegemaakt. Ik ga iets maken van het leven!" Ze haalde een doctoraal sociologie aan de Leidse universiteit en was de laatste 25 jaar van haar werkzame leven studentendecaan aan dezelfde universiteit.

“De Puttense vrouwen gingen jarenlang in *het zwart gekleed*”

Als vergelding voor een aanslag op een militaire auto nabij Putten werden ruim zeshonderd mannen uit dat dorp naar concentratiekamp Neuengamme weggevoerd. Gerrie Zeegers-Lubbersen (85) heeft haar vader nooit meer gezien.

Naast de televisie in Gerries seniorenwoning in Mijdrecht, waar ze met haar man Ko woont, staat prominent een zwart-witportret van haar vader Bartus. Een olijk hoofd met een opvallende hoge kuif. Hij was garagehouder in de Dorpsstraat in Putten en jong getrouwd met zijn jeugdliefde Niesje Visch. Gerrie was hun enige kind. “Ik had een heel bezorgde vader”, zegt ze. “De oorlog kwam en hij wilde niet meer kinderen. Te gevaarlijk.” In het kerkelijke Putten op de Veluwe was weinig te merken van die oorlog. Net als altijd kwamen er veel toeristen genieten van de rust en de natuur. Alles veranderde op zondag 1 oktober 1944. Iedereen moest van de Duitsers naar het Kerkplein komen, waar werd verteld dat er een aanslag was gepleegd en dat de daders zich moesten melden. Niemand reageerde. “Vrouwen en kinderen moesten toen de kerk in,

“MIJN VRIENDINNEN HADDEN OOK GEEN VADERS MEER, JE WIST NIET BETER”

de mannen naar de ernaast gelegen school. Mijn vader gaf me nog snel een zoen, toen duwden ze hem weg.” Die avond mochten de vrouwen met hun kinderen naar huis om te slapen. Ze moesten de volgende morgen terugkomen met eten voor hun mannen. “Mijn moeder had stoofpeertjes gemaakt, die vond mijn vader lekker.” De volgende ochtend stonden de mannen op het Kerkplein opgesteld. De Duitsers hielden machinepistolen op hen gericht. “Ik was zo bang dat ze ons allemaal zouden doodschieten.” Omdat niemand zich had aangegeven, werden alle mannen tussen de achttien en vijftig jaar weggevoerd. Alle achterblijvers moesten om 16.00 uur uit het dorp zijn vertrokken, bevalen de Duitsers. Met haar moeder ging Gerrie naar kennissen in Ermelo. “We zagen in de verte Putten branden. De volgende dag mochten we terug, honderd huizen waren in de as gelegd. Gelukkig was dat van ons gespaard gebleven.” Een paar weken later kwam iemand een briefje brengen: het was door haar vader uit een trein gegooid. Met potlood had hij geschreven: ‘Gerrie, zul je bij mama blijven en niet stout wezen!’ “Hij moet hebben gevoeld dat hij nooit meer zou terugkeren.”

Verlatingsangst

Bartus Lubbersen kwam inderdaad niet terug. Na de Duitse capitulatie op 8 mei 1945 wachtten veel Puttense vrouwen tevergeefs op de terugkeer van hun mannen. “Als er een vrachtwagen aankwam, liep heel het dorp uit. De weinige mannen daarop waren onherkenbaar: kaal en vermagerd.” Niet lang daarna kwam haar moeder huilend terug van een kerkbezoek: de dominee had gezegd dat alle vermiste mannen vermoedelijk waren overleden aan de ontberingen in concentratiekampen. “Maar een officiële bevestiging was er niet. Wel kregen we later een zakje met mijn vaders persoonlijke bezittingen opgestuurd: een vulpen, zijn horloge en de ring die ik nu draag.” De Puttense vrouwen gingen jaren in het zwart gekleed, ze hadden veel steun aan elkaar, maar over het drama werd nauwelijks gesproken. “Mijn vriendinnen hadden ook geen vaders meer, je wist niet beter.” Het was een pittige tijd voor haar moeder. “Omdat er geen officieel bewijs was van overlijden keerde de verzekering niets uit. Ze ging huizen schoonmaken. Ze is nooit meer hertrouwd. ‘Ik krijg Bartus daarmee toch niet terug’, zei ze.” Vanwege het werk van haar man, ook een Puttenaar, is Gerrie 49 jaar geleden met pijn in haar hart naar Mijdrecht verhuisd. Hier stichtten ze een gezin en had Gerrie verschillende kantoorbanen. Haar moeder woonde haar laatste levensjaren dicht bij hen. “Ze zei altijd tegen mijn kinderen: ‘Geniet van het leven en elkaar, want het kan binnen een dag over zijn.’” Door de gebeurtenis heeft Gerrie last van verlatingsangst. “Als mijn kinderen niet op tijd thuis waren, was ik meteen ongerust. In de kerk zit ik altijd achterin, want ik wil er meteen uit kunnen.”

Weer even bij me

Op haar toilettafel staat nog altijd een aluinstift van haar vader, die hij gebruikte als hij zich sneed met scheren. Daar ruikt ze nog weleens aan. “Dan is hij weer even bij me.” Pas in 2019, tijdens een groepsreis naar Duitsland, die ze maakte in het kader van verwerking en verzoening, kreeg Gerrie een officieel Duits document onder ogen waarop stond dat haar vader op 19 december 1944 was overleden. “Een oersterke 34-jarige man, in tien weken kapotgemaakt. Ik heb goed gehuild, want ik beleefde alles opnieuw.”

Met moeder Niesje, omstreeks 1946. “Ze wilde niet hertrouwen. ‘Daarmee krijg ik Bartus toch niet terug.’”

Het inschrijfbewijs met kampnummer van vader Bartus.

Gerrie nu.

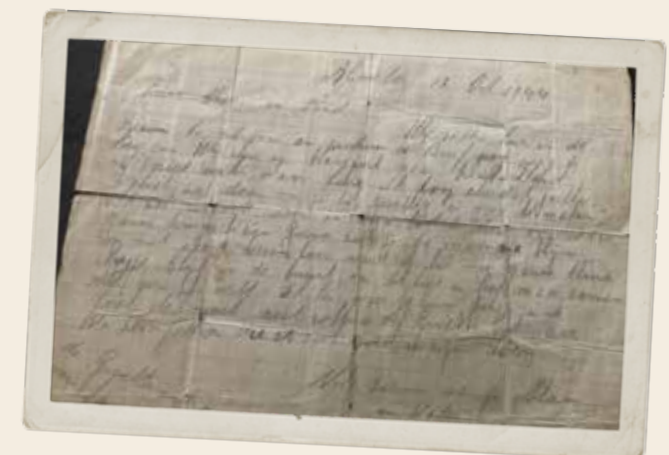
In 2019 kreeg Gerrie eindelijk een officieel document van haar vaders overlijden onder ogen. Achter nummer 789 staat zijn naam.

Het gezin Lubbersen eind jaren 30. “Mijn vader wilde vanwege de oorlogsdreiging niet meer kinderen.”

Gerrie: “Na de oorlog liepen we jaren in het zwart.”

Het briefje uit de trein: ‘Niet stout wezen!’

Bartus Lubbersen stierf op 34-jarige leeftijd in concentratiekamp Neuengamme.

Gerrie: “We kregen na de bevrijding kleding opgestuurd uit Amerika. Wat waren we daar blij mee.”

Oma Obe anno 2021.

Aanpassen in een voormalig concentratiekamp.

Jochbeth kreeg zelf geen kinderen. In Nederland voedde ze Minnie, het zoontje van haar zieke zus, op als haar eigen kind.

In woonoord De Biezen, tussen Barneveld en Lunteren. "De dorpingen kwam op zondag 'aapjes kijken'. Ze hadden nog nooit donkere mensen gezien."

De legerkist van Ating stond al die jaren klaar voor de terugkeer.

Barneveld, eind jaren 80. "We beseften dat we het hier beter zouden hebben dan daar."

In Schattenberg met familie en vrienden. "Mijn barakgenoten werden mijn nieuwe familie."

Eind jaren veertig met Ating op Java: "We waren er niet meer veilig."

"Ik leerde geen Nederlands spreken. We gingen toch terug?"

In 1951 kwamen ruim twaalfduizend Molukse militairen en hun gezinnen naar ons land. Ze hadden met Nederland gevochten tegen de Indonesische onafhankelijkheid en mochten niet terug naar de Molukken. Ook Jochbeth Leatemia-Palijama (95) stapte op de boot.

"Ze zeiden tegen mijn man Ating: 'Als je niet meegaat naar Nederland, moet je van de kazerne.' We zaten sinds 1948 in Surabaya, waar ik met de andere soldatenvrouwen en hun kinderen op de kazerne woonde. Buiten de poorten kwamen we zelden, omdat de Javanen ons als vijanden zagen en ons uitscholden. Voor onze veiligheid tekende Ating. 'Het is maar voor een halfjaar', zei hij tegen mij. 'Dan kunnen we terug naar ons eiland Saparua.'" Jochbeth, of Oma Obe zoals iedereen haar nu noemt, komt uit een christelijk gezin van twaalf kinderen uit het dorpje Ihamahu. Het was er paradijselijk, Nederlanders zag je er nauwelijks. "We hadden een stukje grond waarop sagopalmen, doerian- en mangistanbomen stonden. Mijn zussen en ik liepen naar andere dorpen om sagobroodjes, groente en fruit te verkopen. We mochten pas thuiskomen van mijn

"DE MENSEN IN ONZE BARAK WERDEN MIJN NIEUWE FAMILIE"

vader als alles was verkocht." Net zoals alle Molukse vaders was hij streng voor zijn dochters. "We mochten alleen samen als zussen eropuit. Hij spuugde dan op de grond en zei: 'Als dit is opgedroogd, zijn jullie thuis.' Als er jongens langsliepen, ging hij demonstratief in de deuropening staan, zodat ze niet naar ons durfden te kijken." Twee dagen na de Japanse capitulatie op 15 augustus 1945 werd de onafhankelijkheid van Indonesië uitgeroepen. Overall op de archipel brak onrust uit. Veel Molukse mannen werden als soldaat tegen de opstandelingen ingezet. Ook haar dorpsgenoot Ating, die een oogje op haar had. "Tijdens zijn verlof vroeg hij mijn vader om mijn hand. Ik had 'nee' kunnen zeggen, ik was veel jonger, maar ik vond hem ook leuk. Hij werd overgeplaatst naar Surabaya op Java en ik was nieuwsgierig naar het leven daar. Ik wilde niet altijd op Saparua blijven, waar het leven best zwaar was."

Reis van vier weken

Op 14 april 1951 gingen ze aan boord van MS Skaubryn. De bootreis naar Nederland was zwaar. "Enkele kinderen overleden onderweg. Ik sliep met andere vrouwen en kinderen voor in het schip, waar we veel last hadden van de golven.

Ik moest vaak overgeven. We voeren ook door de Rode Zee. Ik was verbaasd, want ik kende die naam van catechisatie. Hier scheidde Mozes het water na de vlucht uit Egypte. Ik dacht dat die zee in de hemel lag. En nu voeren we erdoorheen."

Vier weken later legde het schip aan in Rotterdam. Het was een graad of twaalf en er stond een frisse wind. "Ik had alleen een dunne rok en bloes aan, het was erg koud. Het eerste wat me opviel: er is hier ook oorlog geweest, want de stad was verwoest." De stemming was inmiddels totaal omgeslagen. Vlak voordat ze van boord gingen, hoorde Ating dat hij uit het leger was ontslagen. "Hij was zo teleurgesteld. Wat nu?" Ze werden met bussen naar Amersfoort gebracht voor een uitgebreid medisch onderzoek. Vervolgens gingen ze naar Drenthe. Hun tijdelijke onderkomen was een kamertje in een barak in Kamp Schattenberg, bij de Nederlanders beter bekend als Westerbork. "Er stonden een kachelletje en een bed. Ik dacht: in Ihamahu had ik alles. Hier heb ik niets, zelfs geen familie, want mijn zus, die ook aan boord was met haar gezin, was naar Limburg gestuurd. Wat doe ik hier?" Al snel werd duidelijk dat hun verblijf hier langer zou duren. Indonesië had de Molukken bezet en wilde hen niet opnemen. En Nederland vergat hen. "We probeerden er maar iets van te maken. De mensen in onze barak werden mijn nieuwe familie. We zorgden voor elkaar. En we wachtten. Nederlands spreken leerde ik niet. Waarom zou ik? We gingen toch terug?"

Beter af in Nederland

Ating kreeg een baan bij een vleesfabriek in Gelderland. "Mijn zus woonde inmiddels met haar man in een kamp in Barneveld. Hij regelde dat wij daar ook konden wonen. Ons salaris ging voor de helft naar familie in Ihamahu. Ook spaarden we om er op vakantie te gaan, we zijn daar wel tien keer geweest. We zagen dat we hier beter af waren dan daar, het is daar erg veranderd. In 1993 was Ating al ziek, maar hij wilde per se naar Saparua. Hij is daar overleden en begraven." Oma Obe woont nog altijd op zichzelf in een seniorenwoning, met veel familie in de buurt die vaak langskomt. Ze heeft haar situatie geaccepteerd en is hier gelukkig. Berustend: "Dit is hoe de Heer mijn leven heeft bepaald."